

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора

Панасенко Елліни Анатоліївни

на дисертацію Бривка Миколи Вікторовича

«Проблеми шкільної та вищої освіти України в умовах політичних репресій (1920 – 1930-ті роки)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, з галузі 01 Освіта/Педагогіка

Актуальність роботи. Дисертаційне дослідження М. В. Бривка висвітлює актуальну для сучасної історико-педагогічної науки тему, яка до цього часу досліджувалася фрагментарно і потребує виважених теоретичних і методичних узагальнень.

У контексті суспільно-політичних процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві, зокрема й в системі освіти України, важливим є питання впливу соціально-політичних протиріч та породжених ними негативних явищ на функціонування шкільної та вищої освіти. Історичний досвід й аналітичні дослідження ретроспективного напрямку покликані забезпечити перебіг освітніх процесів від помилок та спрацювати на процес формування демократичних цінностей. У дисертації М. В. Бривка справедливо зазначено, що проблеми шкільної та вищої освіти України в умовах політичних репресій (1920-1930 рр.) залишаються малодослідженими, а, відтак, актуальність зумовлена тим, що матеріали та висновки дослідження розкривають суть цих проблем у контексті здійснення політичних репресій та переслідувань у галузі освіти, демонструють як це відбувались, якими педагогічними засобами користувались для політизації навчально-виховного процесу, чого слід уникати та протидіяти в сучасній освіті і суспільстві.

Отже, можемо зробити аргументований висновок, що у такому контексті дисертаційне дослідження, виконане М. В. Бривком, є безперечно актуальним і своєчасним.

Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» «Якість сучасної освіти: теорія,

моніторинг, технології» (державний реєстраційний номер 0117U002854). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (протокол № 4 від 27.10.2017 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 1 від 30.01. 2018 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом. Структура дисертаційного дослідження логічна, побудована за проблемним підходом, дозволяє повністю виконати завдання дослідження і різнобічно проаналізувати запропоновану тему. У дисертації М. В. Бривка виважено сформульовано науковий апарат, визначено наукову новизну, практичне значення роботи. Обґрунтованою є структура дисертації, презентована вступом, трьома розділами, висновками, списком використаних джерел, додатками, що за змістом, логікою і стилем викладу матеріалу відповідає вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Зміст кожного розділу підпорядковано меті й завданням дослідження.

Дослідження побудоване на солідній джерельній базі (460 найменування, із них 77 – архівних джерел), які автор доцільно систематизував і класифікував, скориставшись науково коректними критеріями, виділивши при цьому чотири групи джерел: 1) документальні джерела – законодавчі акти, програмні документи комуністичної партії та громадських організацій, архівно-кримінальні справи; 2) оповідні джерела – політичні, наукові та художні твори і публіцистика; 3) періодична преса; 4) джерела особового походження – спогади, щоденники, листи тощо. Вивчення такого значного масиву історичних, історико-педагогічних джерел дало Миколі Вікторовичу підстави для формулювання обґрунтованих наукових висновків, що засвідчили достатню методологічну культуру дисертанта і дозволили автору реалізувати цілий комплекс історико-педагогічних та історичних методів дослідження: історико-педагогічний аналіз, контент-аналіз, генералізації, аналогій, компаративний, моделювання, проблемно-

хронологічний, метабіографічний та ін.

Заслуговує на увагу здійснений автором історіографічний аналіз теми дослідження, включно з класифікованою джерельною базою – історичною історіографією, науковим доробком видатних істориків освіти, методологією історії педагогіки.

Висновки до розділів та загальні висновки дисертації виважені, цілісні, комплексно й концентровано виявляють авторську позицію й високий рівень узагальнення теоретичного та емпіричного матеріалу.

На підставі зазначеного вище, можемо зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження М. В. Бривка характеризується виваженою й логічно побудованою структурою, що охоплює чітко сформульовану мету, окреслені географічні і часові межі, коло дослідницьких завдань. А їх розв'язання завдяки логічному і структурованому викладу змісту роботи відображає досягнення поставленої мети.

Нові факти, одержані здобувачем. Дисертація М. В. Бривка є комплексним теоретичним історико-педагогічним дослідженням, у якому вперше на основі історико-педагогічного аналізу наукової літератури та архівних джерел цілісно й системно розкрито генезу організаційно-змістових засад ідеологізації та політизації навчально-виховного процесу у шкільних та вищих навчальних закладах України 1920-1930 років; з'ясовано особливості репресивної політики держави щодо системи освіти України в умовах становлення тоталітарного режиму; визначено комплекс проблем шкільної та вищої освіти в умовах функціонування політичних репресій радянської тоталітарної системи.

М. В. Бривко до наукового обігу ввів маловідомі архівні джерела, історико-педагогічну літературу, не відомі раніше історичні факти, пов'язані з історією розвитку освіти України 1920-1930 років та здійснення політичних репресій в системі освіти України.

Заслуговує на увагу і позитивну оцінку авторський підхід, що є новим у сучасному полі історико-педагогічної науки, і водночас, відповідає

загальноєвропейському підходу до екстраполяції минулого педагогічного досвіду на сучасну практику через окреслення, у контексті рецензованої роботи, проблем навчально-виховного процесу в закладах освіти України.

Таким чином, аналіз змісту дисертації засвідчує, що М.В. Бривку вдалося ґрунтовно представити проблеми шкільної та вищої освіти України в умовах здійснення політичних репресій 1920 – 1930 років у їх історико-педагогічній ретроспективі.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Дослідження системно організоване: чітко окреслено його мету, завдання, об'єкт і предмет, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно характеризують зміст основного тексту дисертації.

У першому розділі – «Теоретико-методологічні основи дослідження розвитку шкільної та вищої освіти України 1920-1930-х років в умовах більшовистського терору» – висвітлено історіографію та джерельну базу з теми дослідження, окреслена методологія дослідження та проаналізована ідеологічна основа освіти України в умовах здійснення політичних репресій. На особливу увагу заслуговує аналіз історико-педагогічних та історичних джерел у контексті розвитку ідеологічної основи марксистської педагогіки в Україні у 1920-1930-х роках.

Подальше вивчення матеріалів дисертаційного дослідження дозволяє констатувати, що у другому розділі «Використання освітньо-наукового простору для становлення тоталітарного режиму» на підставі вивчення та аналізу документальних джерел й нормативно-правових актів, охарактеризовано особливості організації навчально-виховного процесу на тлі здійснення політичних репресій та розвитку теорії класової боротьби, через відповідне змістовне наповнення навчальних планів й програм, підручників, навчально-методичних посібників та пропаганду у засобах масової інформації, у тому числі педагогічних та дитячих, «боротьби з ворогами народу».

Вивчення та аналіз матеріалів третього розділу «Політично-кримінальне переслідування працівників системи освіти як засіб формування лояльних до

більшовицького режиму науково-педагогічних кадрів» дозволили дисертанту простежити логіку переслідування викладачів закладів вищої освіти та учителів загальноосвітніх шкіл України з боку радянської влади.

Автором акцентовано увагу на притаманні особливості здійснення політичних репресій та переслідувань освітян з боку як органів ДПУ-НКВС, так й партійно-номенклатурних органів влади. З'ясовано, що репресування з боку НКВС здійснювалося за певними формами та звинуваченнями, у результаті чого поширювалися у суспільстві негативні явища, зокрема страх та недовіра, а освітяни не виявляли гнучкості при організації освітнього процесу, а керувалися інструкціями та вказівками з боку радянської влади.

Варто відмітити, виокремлені М. В. Бривком на основі аналізу, методи здійснення політичних репресій з боку органів влади та партійних органів. Ці методи визначені як базові у процесі здійснення політичних репресій та переслідувань, що прослідковується у змісті усього розділу. До того ж, визначені у третьому розділі, методи здійснення політичних переслідувань і репресій, дають підстави відзначити реалізацію мети дослідження: визначити основні форми й специфіку політичних переслідувань і репресій учителів загальноосвітніх шкіл та викладачів закладів вищої освіти та екстраполювати події минулого на сучасний розвиток шкільної та вищої освіти України.

Отже, **найбільш суттєвими результатами дисертаційного дослідження**, особисто одержаними дисертантом, можна вважати:

1. Ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз проблеми дослідження, в тому числі визначення ідеологічно-педагогічної складової обґрунтування репресій освітян засобами пропаганди й звинувачень органів ДПУ – НКВС;

2. З'ясування особливостей навчально-виховного процесу в освітніх закладах України у контексті «боротьби з ворогами народу» та пропаганди цієї боротьби у засобах масової інформації;

3. Визначення основних форм і специфіку політичних репресій і переслідувань учителів загальноосвітніх шкіл та викладачів закладів вищої освіти в Україні

4. Визначення основних проблем шкільної та вищої освіти України в умовах здійснення політичних репресій та переслідувань у 1920-1930-х роках.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Результати дослідження Миколи Вікторовича Бривка викладено у 18 публікаціях. З них: 5 статей у вітчизняних наукових фахових виданнях; 11 статей опубліковано в збірниках матеріалів конференцій; 2 статті в журналах, які індексуються в міжнародних наукометричних базах.

На основі аналізу змісту публікацій М. В. Бривка можна констатувати, що наукові положення, висновки, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

Попри значущість отриманих М. В. Бривко дослідницьких результатів, мусимо висловити деякі **зауваження і побажання** до дисертаційного дослідження, які носять переважно рекомендаційний або ж дискусійний характер, але можуть посприяти подальшим дослідженням у цій галузі, а саме:

1. Потребує більш розлогого обґрунтування та уточнення хронологічних меж періодизація історіографії досліджуваної проблеми.

2. Джерельну базу дослідження варто було б більш ширше доповнити матеріалами з регіональних архівів України, задля здійснення порівняльного аналізу розвитку освіти у контексті здійснення політичних репресій в закладах освіти різних регіонів України.

3. У дисертації недостатню увагу приділено історико-педагогічним працям сучасності. Зокрема, бажано було б детальніше проаналізувати наукові здобутки історико-педагогічної науки незалежної України.

4. Робота була б більш насиченою (параграф 2.1), якщо б у ній були детальніше схарактеризовані методи, засоби та форми навчання, які використовувалися в загальноосвітніх школах України та закладах вищої освіти для політизації навчально-виховного процесу у 1920-1930-х роках.

Зазначимо, що висловлені зауваження та побажання не впливають на

загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

Дисертація Бривка Миколи Вікторовича «Проблеми шкільної та вищої освіти України в умовах політичних репресій (1920-1930 рр.)», подана до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії, є самостійною завершеною роботою, що узагальнює виконане автором наукове дослідження, на підставі якого сформульовано та обґрунтовано низку важливих для педагогіки теоретичних положень.

Актуальність, новизна, теоретична й практична значущість дисертаційної роботи засвідчує, що вона відповідає положенням пунктів 10, 11, 12 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, які ставляться до робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її автор – Бривко Микола Вікторович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет» Е. А. Панасенко

Підпис професора кафедри педагогіки вищої школи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» Е.А.Панасенко, доктора педагогічних наук, професора засвідчую

Нач. відділу кадрів

Є.С. Сілін

